

I. Comuna Turia este situată în valea pârâului cu același nume, fiind una dintre cele mai mari comune ale județului; datorită extinderii considerabile, unele părți ale ei poartă diferite denumiri, ca Turia de Jos și de Sus, Volal de Sus și de Jos și Caratna¹. Ultima, situată pe malul stâng al pârâului cuprinde partea răsăriteană a comunei și este amplasată pe o terasă ridicată numită de localnici Telek. În această parte a terasei, la arat, au ieșit la suprafață fragmente de vase aparținând diferitelor epoci. Pentru verificare, lângă drum, la capătul nordic al terasei, au fost efectuate cinci seșiuni (S.I—V., fig. 1).

S.I. executată în direcția est-vest, lungă de 40 m, lată de 1 m, adâncă de 1—2 m. Sub stratul de humus gros de 20—30 cm urmează un strat de culoare brună, gros de 30 cm, conținând fragmente de vase hallstattiene, sub care a fost lut galben. Terenul spre nord a fost apărat de un șanț lat de 3 m și adânc de 3 m; valul n-a fost constatat. Șanțul de lungime între 12—14 m a tăiat o groapă provenită din prima vârstă a fierului (Hallstatt) în care a fost săpăta alta, aparținând feudalismului timpuriu (fig. 2).

Groapa hallstattiană cu fund plat, deranjată a fost adâncă de 1,70 m, iar groapa cealaltă a fost săpată până la adâncimea de 1,65 m și din această cauză fragmentele de vase din cele două gropi au fost amestecate (fig. 3).

În celelalte patru secțiuni (S.II—V.) sub humus, în stratul de cultură au fost găsite sporadic fragmente de vase provenite din prima vârstă a fierului și din cultura Cerneahov—Sântana de Mureș, sec. IV e.n.

Materialul ceramic se împarte în două grupe: 1. fragmente de vase hallstattiene și 2. de vase aparținând feudalismului timpuriu.

Ceramica din prima vârstă a fierului reprezintă formele cunoscute din așezările de la Reci și Cernat (Hallstatt B, fig. 4)².

Grupei a doua îi aparțin fragmentele din vase cu și fără toartă făcute la roată (fig. 5—6)

decorate pe umăr cu caneluri (fig. 5/4), cu linii incizate orizontal (fig. 5/2, 6/2—4). Forma lor este vas-borcan (fig. 5/1, 7/5). Sunt și câni cu toartă (fig. 6/1). În afară de acestea au mai fost găsite și fragmente din buza unor căldări de lut făcute cu mâna (fig. 7/1—3).

Acest material ceramic, arată că pe acest loc a fost o așezare din feudalismul timpuriu, care pe baza prezenței căldărilor de lut³ și a vaselor cu toartă se poate încadra în prima jumătate a sec. XIII⁴. Etnic, aparținea populației pece-nege, atestată pe acest loc și prin documente scrise⁵. Terenul unde se află așezarea e foarte vast și urmează ca în viitor să fie depistate locuințele așezării.

II. La nord de Sfântu Gheorghe în valea unui pârâu se află comuna Valea Crișului. Malul stâng al pârâului este ridicat. În afara comunei, pe locul denumit „Muntele Căpîlnei” sau „Hotarul” pe platoul unei movile se află ruinele unei biserici cunoscute sub denumirea de „Biserica călugărilor roșii”⁶.

Orientarea bisericii este est-vest. La capătul vestic este un turn pătrat, la care este adosată biserica-sală, care la capătul estic este poligonală. Pe ambele laturi ale bisericii se află câte două contraforturi. Intrarea a fost prin turn (fig. 8). În direcția est-vest biserica a fost secționată cu un șanț lung de 30 m (S.I.).

Șanțul de fundare al zidului bisericii este săpat în lut galben. În interiorul bisericii, în umplutură, a fost găsit un fragment din buza unei cești cu toartă aparținând culturii Schneckenberg și o bucată de lamă de cremene. Stratul de cultură Schneckenberg nu s-a putut constata în afară bisericii. Turnul, cu zidul gros de 1,10 m, cu dimensiuni 6,60 × 6,10 m, s-a păstrat până la înălțimea acoperișului, care îi lipsește. În partea sudică locul ferestrei îl indică o deschizătură ovală. Pe laturile sudică și nordică în zidul turnului au fost cuprinse două grinzi rotunde, care au aparținut celei de a doua platforme făcute la scara de lemn din interior. La

¹ B. Orbán, Descrierea Țării Secuiești, III, Pesta, 1869, p. 91, n. 1—2.

² Z. Székely, Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei, Brașov, 1966, pl. IV, 3—4.

³ P. Diaconu, Dacia, N.S., 8, 1964, p. 249—263; V. Spinei, Moldova în secolele XI—XIV, Iași, p. 88.

⁴ Z. Székely, Aluta, 1976—1977, p. 69.

⁵ Z. Székely, Oklevéltár, 1, p. 39.

⁶ B. Orbán, op. cit., p. 50—51.

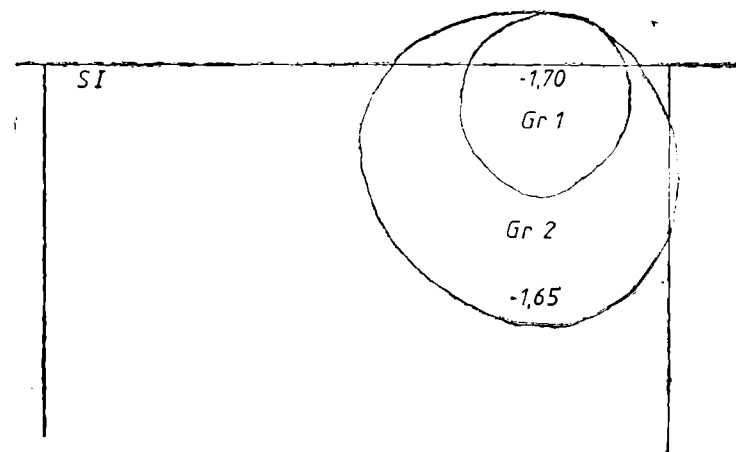
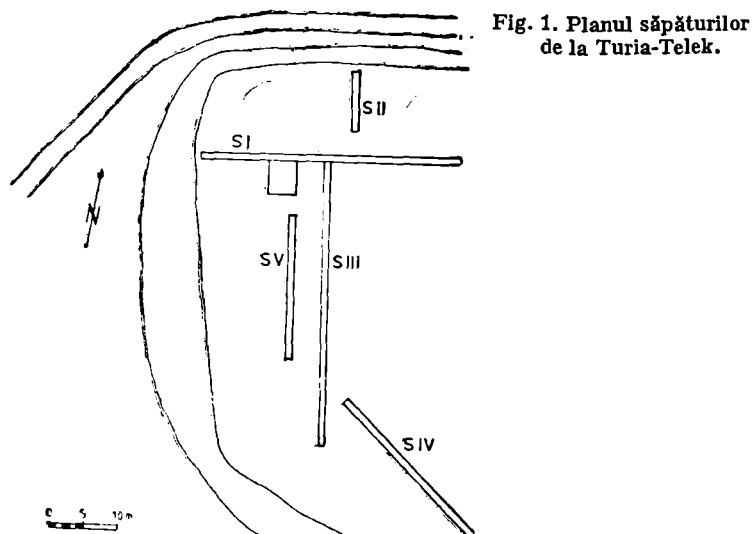

Fig. 3. Turia. SI, gropile I și II.

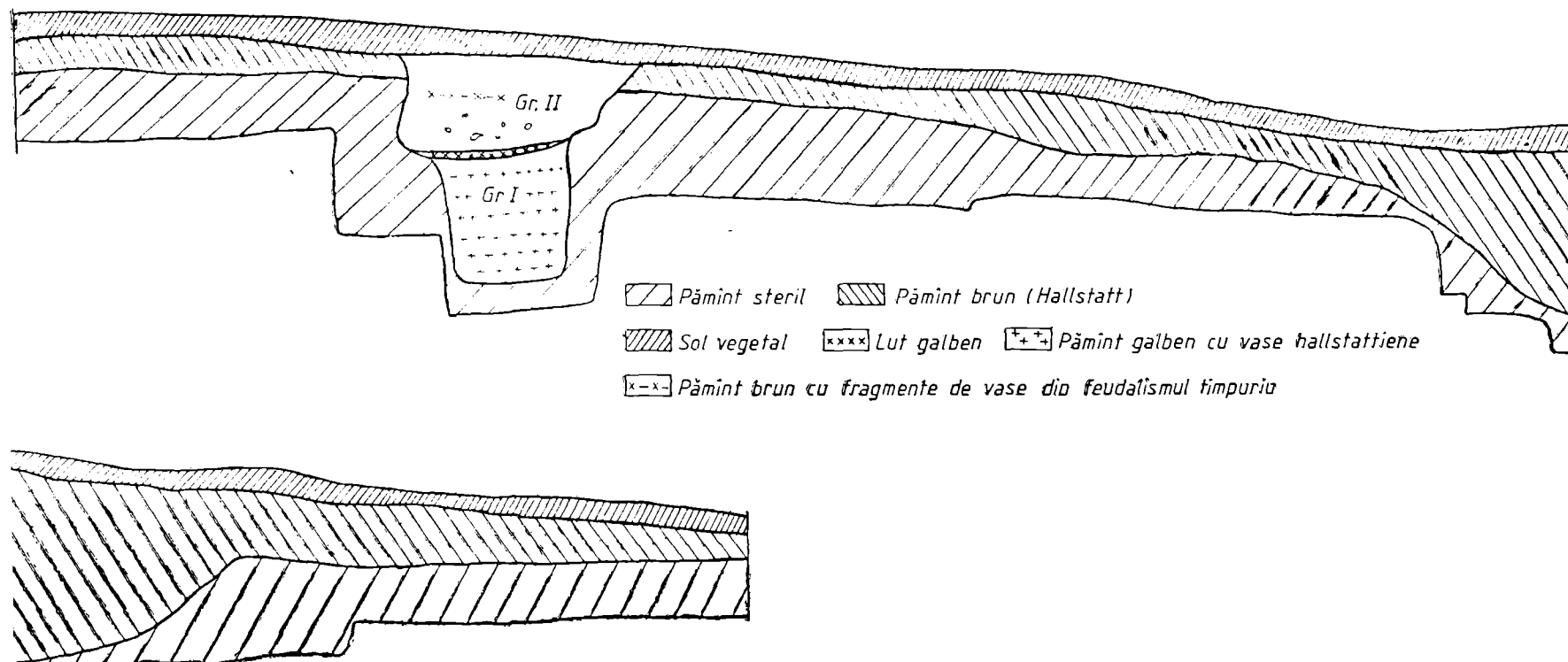

Fig. 2. Turia. Profilul estic al SI.

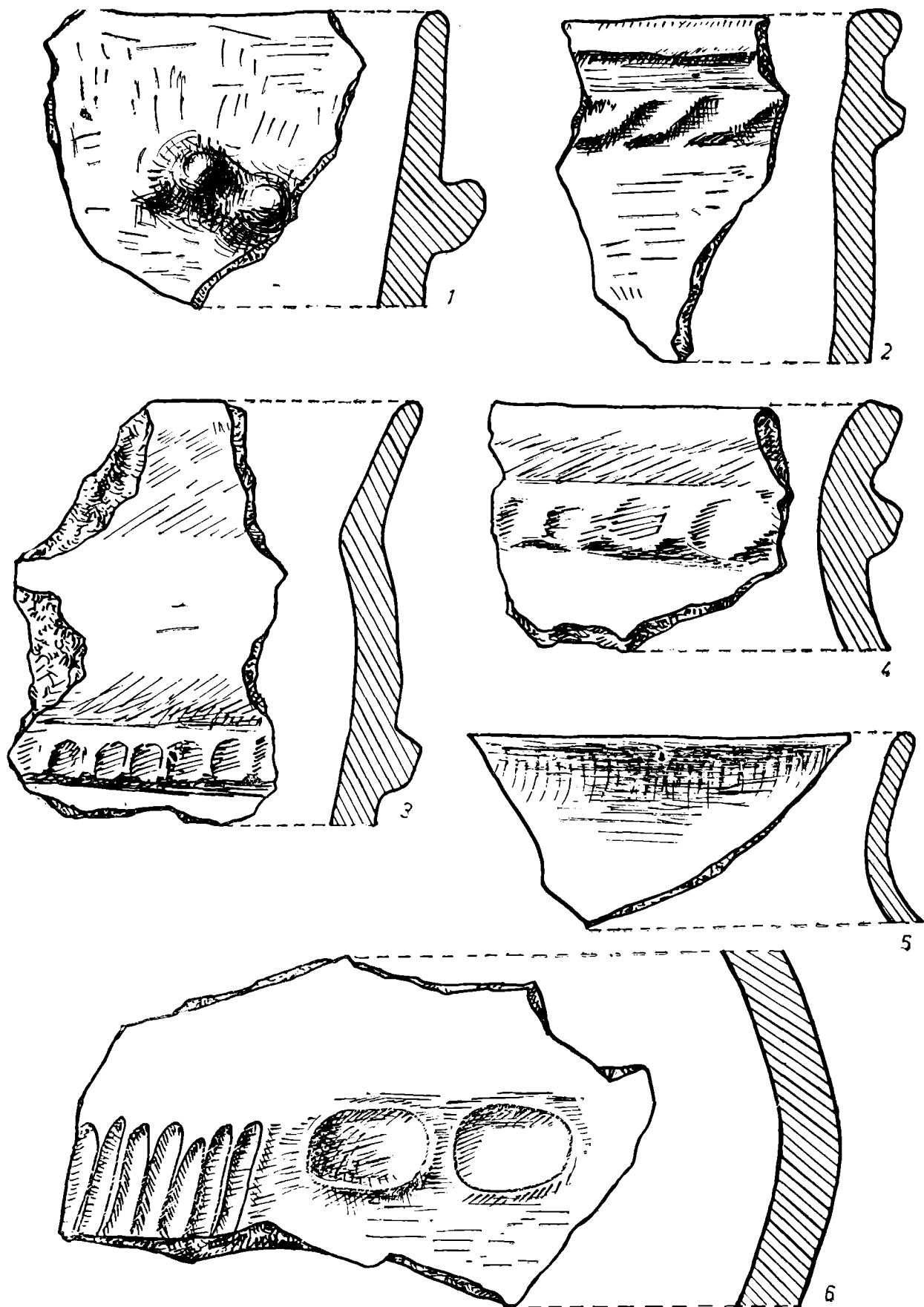

Fig. 4. Turia. Fragmente de vase hallstattiene din S I.

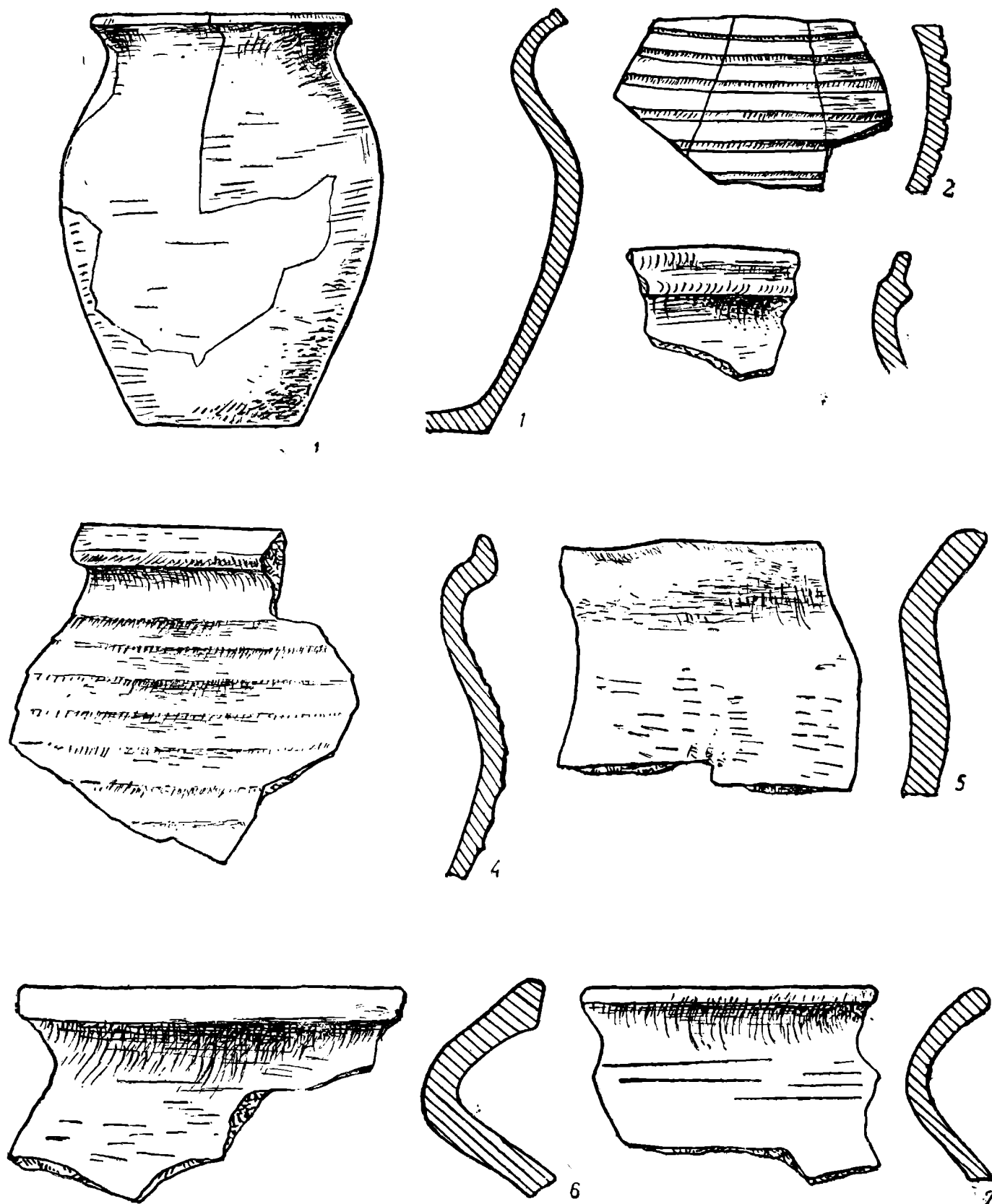
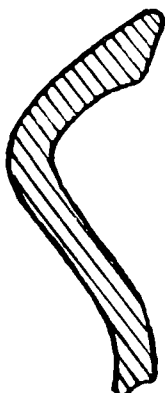
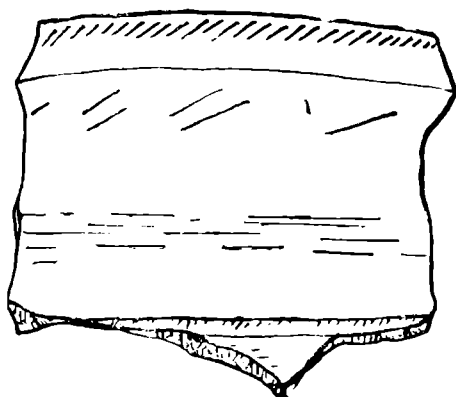
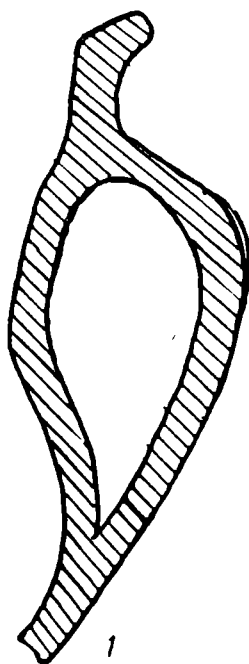
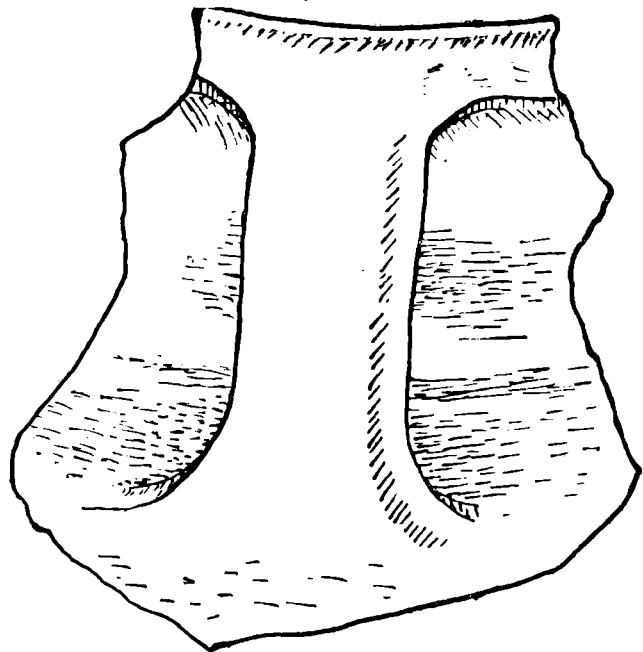
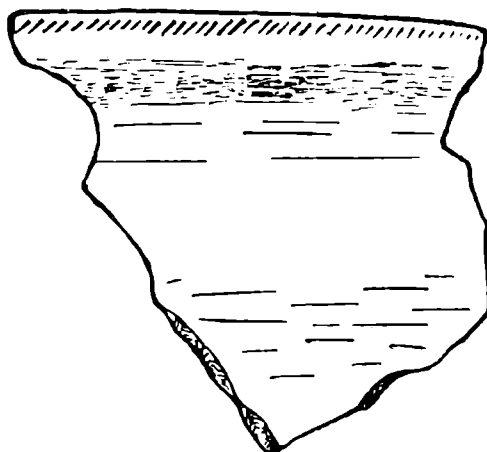

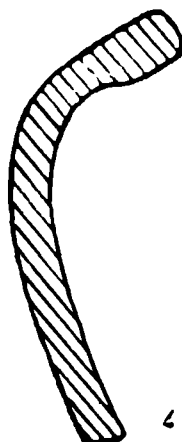
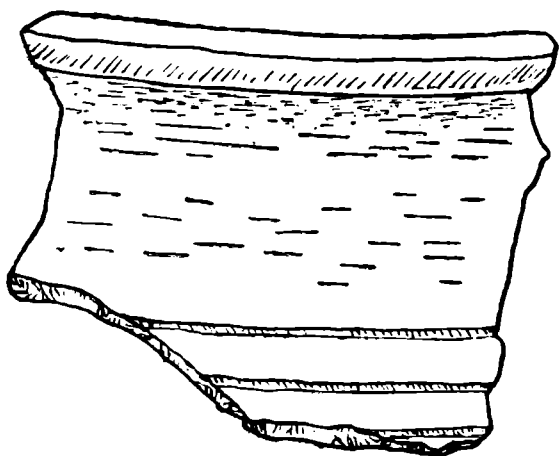
Fig. 5. Turia. Fragmente de vase din feudalismul timpuriu, S I.

2

3

4

Fig. 6. Turia. Fragmente de vase din feudalismul timpuriu, S 1.

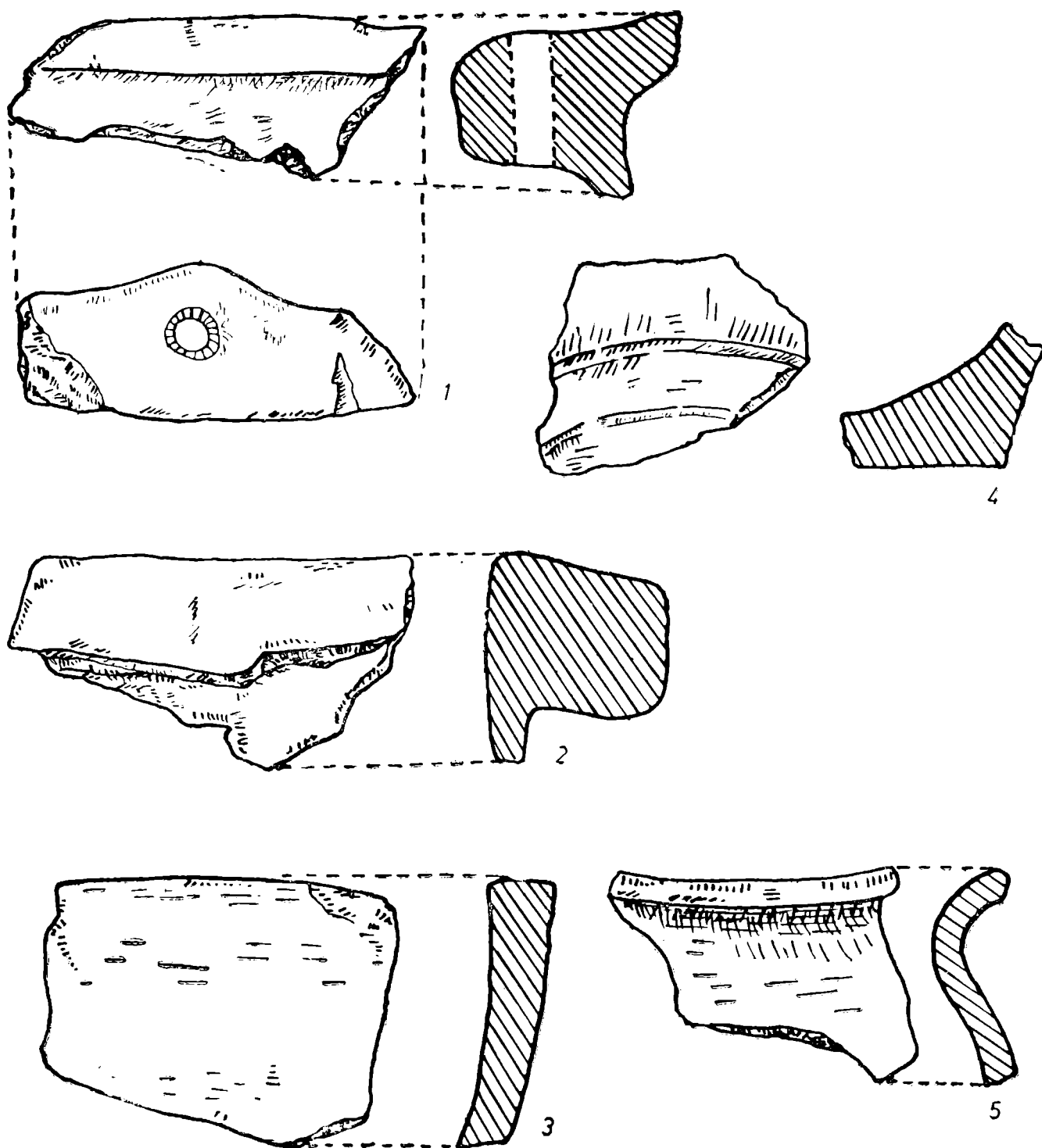

Fig. 7. Turia. Fragmente de vase din feudalismul timpuriu, S 1.

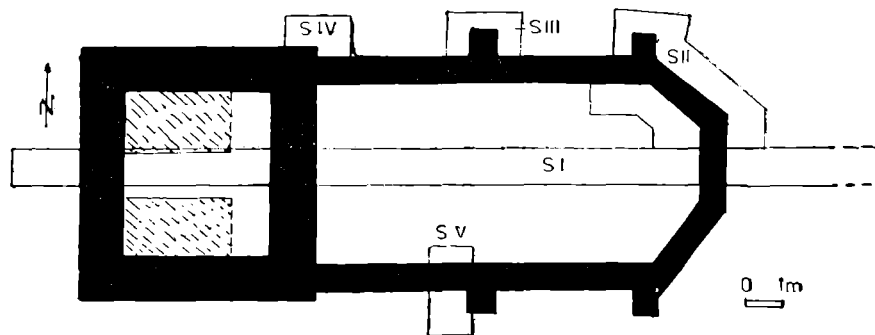

Fig. 8. Valea Crișului. Planul bisericii.

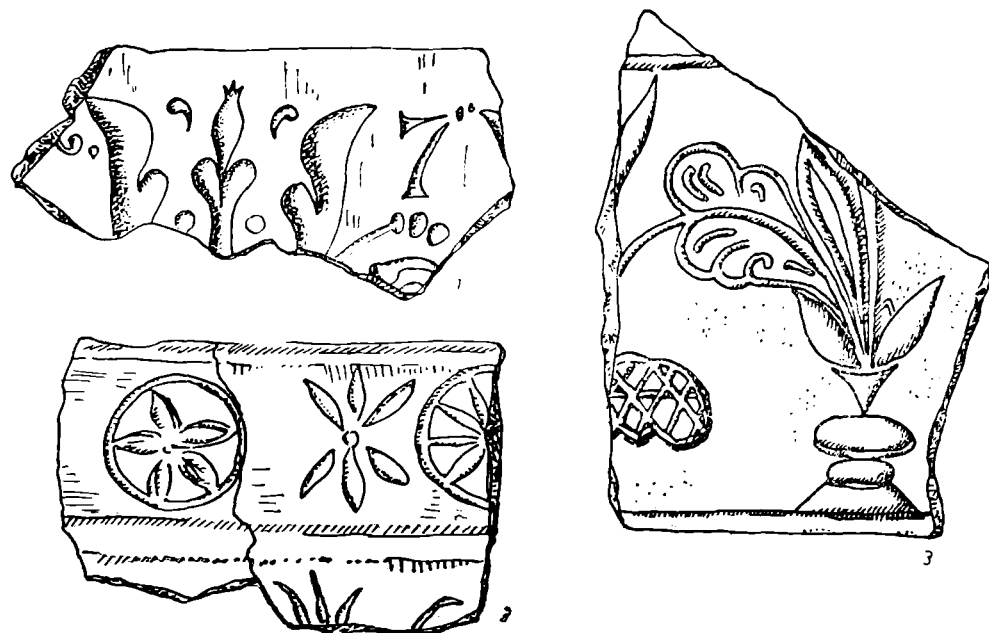

Fig. 10. Valea Crișului. Fragmente de cahle din interiorul turnului bisericii.

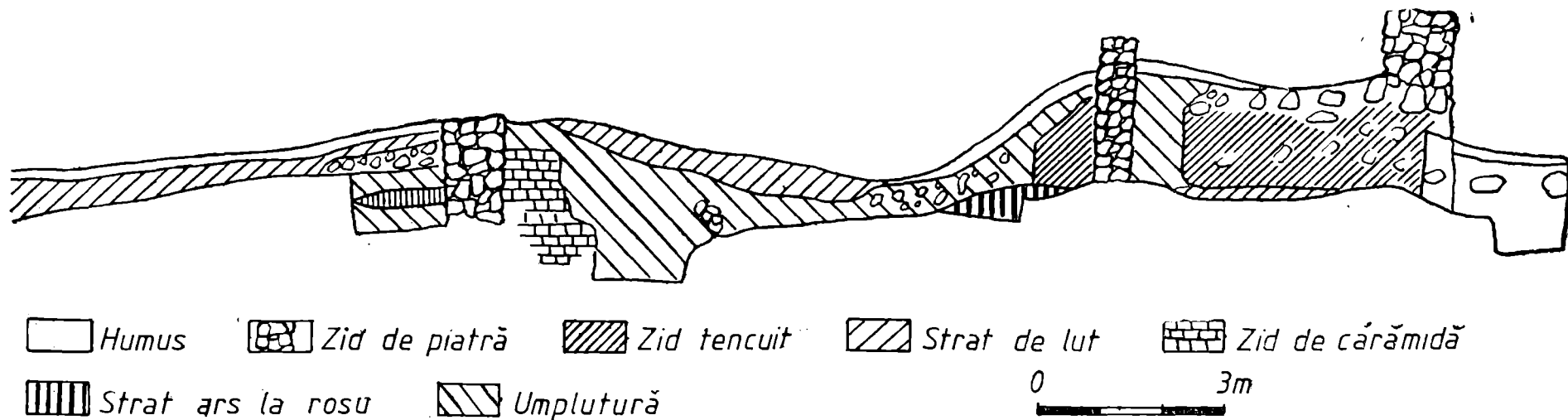

Fig. 9. Valea Crișului. Profilul sudic al S I.

intrare în turn ambele laturi au fost văruite, iar nișa de intrare a fost umplută ulterior cu moloz amestecat cu fragmente de cahle. Interiorul bisericii a fost deranjat; resturile a două pardoseli de cărămizi dreptunghiulare, păstrate în absidă, arată două etape de construire, ultima reprezentând o etapă de refacere (fig. 3).

Biserica este lungă de 10 m și lată de 4,70 m, absida având o deschidere de 4,70 m și o adâncime de 1,70 m, iar turnul are dimensiuni de $4,5 \times 4$ m măsurate pe interior. Turnul a fost construit ulterior și adosat la biserica sală. Pentru datarea ei avem puține date scrise. Este amintită într-un document numai cu ocazia unei inspecții oficiale în anul 1735, când după Reformă, credincioșii romano-catolici au fost nevoiți să folosească o altă biserică. Apartenența ei călugărilor nu este atestată de alte documente⁷.

Ca formă, biserica se încadrează în tipul obișnuit al bisericilor sătești din sec. XIV—XV, cunoscute la Arcuș și Icafalău, dar cu dimensiuni mai mici⁸. Datarea ei în sec. XV—XVI este confirmată și de materialul ceramic, de cahlele de sobe găsite în umplutura turnului. Acestea prezintă tipuri de cahle de renaștere târzie (fig. 10) decorate cu ornamente florale; pe câteva a fost găsit în mod fragmentar și anul fabricației lor, sec. XVII. Acestea servesc ca datare „ante quem” în sec. XV, cel mai târziu în sec. XVII. Biserica nu a suferit transformări substanțiale. În interior a fost decorată cu pictură

murală din care s-au păstrat câteva fragmente în moloz și la absidă.

Săpăturile de la Valea Crișului au îmbogățit cunoștințele noastre despre construcțiile religioase din sec. XV—XVI, din jud. Covasna.

THE ARCHAEOLOGICAL SETTLEMENTS OF TURIA AND VALEA CRIȘULUI, COVASNA COUNTY

ABSTRACT

A Hallstattian settlement, on which a later one was founded by the Petchenegs, was discovered in Turia commune, Covasna County, on the place named Telek. This settlement is dated back to the early Middle Ages, between the 12th—13th centuries. A village church, typical of the 15th—17th centuries was dug out in Valea Crișului, Covasna County.

EXPLANATION OF THE FIGURES

- Fig. 1. Turia. Plan of the excavation.
- Fig. 2. Turia. Eastern profile of the S I.
- Fig. 3. Turia. S I, the cavities I and II.
- Fig. 4. Turia. Fragments of Hallstattian vessels from the S I.
- Fig. 5—7. Turia. Fragments of the early Middle-Ages vessels from S I.
- Fig. 8. Valea Crișului. The plan of the church.
- Fig. 9. Valea Crișului. Southern profile of the S I.
- Fig. 10. Valea Crișului. Fragments of glazed tiles from the inside of the church tower.

⁷ *Carte memorială a județului Trei Scaune*, 1899, p. 310.

⁸ L. Holl, *ActaArch*, 22, 1970, p. 383.